

DRAMSKI LIKOVI I POSTUPCI U »EKVINOCIJU« IVA VOJNOVIĆA

NIKOLA IVANIŠIN

Osim općepoznatih književno-teatarskih, postoji još nekoliko tzv. specifičnih Vojnovićevih »drama« što su bitno važne za njegovo sveukupno, a posebno za dramsko stvaralaštvo. Bez tih tzv. »specifičnih«, onoliko-onakvih ostalih Vojnovićevih drama bilo ne bi.

Evo ova rečenica iz poznatog Vojnovićeva bolničkog dnevnika:

»I ja ljubim samo muške, ali Bog zna, da nikada ne sagriješh...«¹

sadrži specifičnu osobnu dramu; dramatsku spoznaju da ljubi »samo muške« i ne manje dramatsku ispovijed da nije »nikada sagriješio« tj. da nije nikada tu svoju osebuju ljubav na osebuju način uživljavao — uživio!

U vezi s takvim zaista dramatskim psihofiziološkim raspolučenjem ličnosti postaju nam jasnije senzualno-erotske situacije, postupci, rješenja u Vojnovićevu književnom djelu pa i u njegovim dramama.

*

I kao građanska osoba Vojnović je bio ras-koljen, raspolučen! Riječ je tu s jedne strane o njegovu snobovskom gospodstvu koje ga je i u životu i u književnosti dovodilo u tragikomične situacije, a s druge strane o duhovnom gospodarstvu sadržanom u geslu »zaludu ko je gospar je gospar« što predstavlja srž estetike — etike, a katkad i poetike ponajboljeg dijela njegova književno-teatarskog djela!

¹ Citirano prema: D. Suvin, »Geneza i struktura Vojnovićevog Ekvinocija«, *Rad JAZU* 365, str. 287.

Organski inspiriran — motiviran Dubrovnikom, stvorivši u vezi s tim organski autentična umjetnička djela — *Lapadske sonete*, *Ekvinocija*, *Trilogiju* — on tijekom svoje stvaralačke aktivnosti kao da nije bio svjestan prave vrijednosti tih djela, pa je nakon umjetničke kulminacije u *Trilogiji* ne samo napustio organsku tj. dubrovačku tematiku,² nego kao da je i djela nadahnuta Dubrovnikom u odnosu na ona druga »ne dubrovačka« manje cijenio! Nije neinteresantno spomenuti da je »dubrovačku« *Trilogiju* posvetio voljenom ocu, a »ne dubrovačku« *Smrt majke Jugovića* kudikamo »voljenijoj« — obožavanoj majci! Dijelio je valjda mišljenje brata mu Luja da je *Prolog nenapisane drame* »najčudesniji od svih njegovih proizvoda«,³ a za *Imperatrix* reče da sadrži »grandiozne scene« i da »reprezentuje« ni manje ni više nego »propast Austrije«.⁴

Pjesnik Dubrovnik čini se nije bio svjestan da je on u prvom redu to tj. Pjesnik Dubrovnik a pa je i to predstavljalo čudesnu njegovu osobenu spontanu specifičnu »dramu«.

*

Vojnovićeva stvaralačka aktivnost iscrpljivala se u neprekidnom eksperimentiranju. Bilo je to dramsko-dramatsko eksperimentiranje sve tamo od »ispričane drame« u *Geraniumu* preko potencijalne drame u *Ksanti*, dramsko-teatarskih konstrukcija u *Sonetima* do »prologa nenapisane drame« u istoimenom dramskom tekstu.⁵ Tako je to bilo bez obzira na povremeno dosizane kvalitete što su se manifestirali u već spomenutim: *Sonetima*, *Ekvinociju*, *Trilogiji*! Nakon njih opet je uslijedilo eksperimentiranje, pa je i to predstavljalo svojevrsnu »dramu« stvaraoca koji je unatoč organskim sklonostima — rezultatima neprekidno želio biti drukčiji — moderniji — bolji, pa kako u tome uvijek nije uspijevaao, bio je trajno stvaralački napregnut, ali i nesređen — nesretan što je spomenutu »dramu« samo pojačavalo.

U cijelom Vojnovićevu životnom i književnom »slučaju« postoji potencirana pojava drame u drami, drāmā u drāmāmā. Moglo bi se to reći s obzirom na psihofiziološko ustrojstvo njegove ličnosti, na stil njegova življenja i naravno s obzirom na stil tj. način njego-

² Vratio se, povremeno bar, toj tematici polkraj života u tekstu *Maškara-te ispod kuplja* (Nica 1922).

³ L. Vojnović, »Spomeni o bratu«, *Sabrana djela Iva Vojnovića*, knj. I, Beograd 1939, str. 45.

⁴ R. Petrović, »Prepiska I. Vojnović — J. Kvapil«, *Putevi*, 1/1966, str. 54.

⁵ N. Ivanišin, *Dubrovačke književne studije*, Dubrovnik 1966, str. 104—135; Isti, »Lapadski soneti Iva Vojnovića«, *Radovi Filozofskog fakulteta Zadar*, 10/1972, sv. 9, str. 65—84.

va dramsko-teatarskog izražavanja, jer veoma izraziti dramsko-teatarski znamenji, zapravo potencijalne drame postoje u njegovoj prozi, lirici pa i u publicističkim istupima.⁶

I

Ako se složimo s time da Vojnović pripada tipu tzv. velikih — vrhunskih stvaralaca, onda bismo mogli i prihvatiti tvrdnju po kojoj takvi stvaraoci usvajaju — apsorbiraju nacionalne-internacionalne stvaralačke poticaje pa njihova glavna djela u odnosu na spomenute poticaje djeluju maksimalno samosvojno-individualizirano. Vojnovićeva bi glavna djela dakle mogla djelovati maksimalno vojnovićevski pa bi najvažnija pitanja o tim djelima morala uvažiti pretpostavku da je veliki umjetnik prevladao — stvaralački apsorbirao poticaje sa strane bili oni nacionalni⁷ ili internacionalni,⁸ te da je u svojim glavnim već spomenutim djelima oživotvorio kvalitete što bi se mogli — morali valjda razmatrati zasebno, zatim u kontekstu ostalih njegovih kvalitetnih tekstova s kojima su organski srasli,⁹ pa tek onda s obzirom na domaće-strane ovakve-onakve poticaje.

Ondje gdje Vojnović nije uspio prevladati spominjane poticaje nije ni stvorio kvalitetna djela, pa se ona jedva mogu razmatrati zasebno, još manje u kontekstu boljih tekstova s kojima nemaju organske veze, ali bi se ta djela morala razmatrati s obzirom na poticaje koji su ih izazvali.¹⁰

⁶ Moglo bi se reći da je *Geranium* potencijalna drama, pa i *Ksanta*, u »Lapadskim sonetima« postoje izrazite dramsko-teatarske indicije itd.

⁷ Među nacionalne poticaje spadao bi: M. Vodopić, A. Šenoa, folklorna poezija itd.

⁸ Od internacionalnih poticaja spomenimo: Dantea, Manzoniya, Flauberta, Wagnera, Ibsena itd. Vojnovića u evropskim literarno-dramsko-teatarsko-muzičkim relacijama razmatra opširnije D. Suvin u spomenutoj radnji. Vojnovića u odnosu na izvanredno značajne Talijane obrađuje F. Čale u knjizi *O književnim i kazališnim dodirima hrvatsko-talijanskim*, Dubrovnik 1968, poglavlje »Vojnović i Talijani«, str. 311—380.

⁹ *Trilogija* je npr. organski srasla s »Lapadskim sonetima«, *Ekvinocijska Ksantom*, a djelomično i s novelom »Sirena« itd.

¹⁰ Vojnović je očito volio folklornu poeziju, ali je stvaralački prevladao, apsorbirao nije. Svjedoči to njegova drama *Smrt Majke Jugovića*. Vidj o tome N. Ivašić, »Vuk Karadžić i književno stvaralaštvo Iva Vojnovića«, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, Beograd, Tršić, Novi Sad 13—18. IX 1973, str. 241—248. Vojnović također nije stvaralački ovladao onodobnim evropskim mondeno-modernim senzibilitetom! Svjedoče o tome njegova eksperimentalna djela: *Psyche*, *Gospođa sa suncokretom*, *Imperatrix* itd.

Kada se npr. Vojnovićev *Ekvinocijo*¹¹ razmatra kao posebno djelo, onda su u njemu vidljivi stvaralački prevladani pa individualizirani poticaji Vodopićeve *Tužne Jele*,¹² ali kada se tekst *Ekvinocija* uklopi u kontekst prethodnih djela onda je uočljiva i vojnovićevska geneza tog djela, njegov organski razvoj iznutra; od novela: »U magli«, »Sirena« preko pripovijesti *Ksanta* gdje je stvaralački uobličeno onodobno moderno kontrastiranje; prirodne pojave — ljudske duše, sudbine,¹³ u »Sireni« je po prvi put prikazan neobičan lik starog ribara što priča priču o o k r u t n o m m o r u, koje pronicući-prožimljući dramu *Ekvinocijo*, čini njen osnovni siže.

I još je nešto važno u vezi s *Ekvinocijem*. To djelo, naime, nije stvoreno »u bonoj čežnji« za Dubrovnikom kao niz značajnih tekstova¹⁴ nego je smišljeno, stvarano — stvoreno u samom Dubrovniku, pa su pri njegovu nastanku — stvaranju morali valjda biti odlučujuću izv. primarni izravno doživljajni poticaji. To bi moglo značiti da je možda važnije ono što je Vojnović osjećao doživljavajući ugođaj interiera i duha pomorske kuće kod Flore Jakšić u Lapadu ili kod kapetanâ Vilenikâ na Kantafigu od onog što je osjećao čitajući Vergin verističku literaturu ili Ibsenove simbolističke drame. Značajniji bi, nadalje, mogao biti njegov zbiljski doživljaj tolikih ekvinocijalnih oluja popraćenih bukom šilôkâ i ostalih vjetrovâ u Dubrovniku od doživljaja makar-kako impresivne, ali zaista rijetko slušane — doživljavane Wagner-Mascagnijeve glazbe.¹⁵

Dramski likovi

U Vojnovićevu *Ekvinociju* u prvom je redu prikazana cjelovita — totalna drama obične žene iz puka po imenu Jele.¹⁶ S počet-

¹¹ Ova radnja proizišla je iz mojih dosadašnjih radova o Vojnoviću u kojima se katkad spominje *Ekvinocijo*. Vidi: »Ivo Vojnović«, *Dubrovačke književne studije*, Dubrovnik 1966, str. 99—190; »Novelistika Iva Vojnovića«, *Dubrovnik*, 12/1969, br. 2, str. 36—48; »Lapadski soneti Iva Vojnovića«, *Radovi F. F. Zadar*, 10/1972, sv. 9, str. 65—84; »Vuk Karadžić i književno stvaralaštvo Iva Vojnovića«, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, str. 241—248. U radnji se naravno vodi računa o spomenutoj veoma značajnoj studiji o *Ekvinociju* D. Suvina u kojoj je pored ostalog integrirano mnogo toga iz naučne literature o *Ekvinociju*.

Tekst *Ekvinocija* na koji se pozivamo jest onaj iz knjige 55. edicije *Pet stoljeća hrvatske književnosti: Ivo Vojnović, Pjesme, Pripovijetke, Drame*, Zagreb 1964.

¹² N. Ivaništin, »Ivo Vojnović«, *Dubrovačke književne studije*, str. 157—164.

¹³ O čemu se tu radi pokazao sam u radu »Novelistika Iva Vojnovića«, *Dubrovnik*, 12/1969, br. 2, str. 46.

¹⁴ *Geranium, Perom i olovkom, Trilogija, Maškarate* itd.

¹⁵ Čini se da je Vojnović precijenio utjecaj Wagnerove glazbe na nastanak *Ekvinocija*!

¹⁶ U tekstu se spominje kao Jele, Jele Sveta, Jele Križarica, Jelca kapetana Paska ć.

ka je to evokacija drame iz doba dok je Jele bila djevojka koja se omamljena nestrpljivim djevojaštvom podade voljenom mladiću; on to iskoristi, pa je nakon toga ostavi, pobježe — nestade! To je nadalje također evokacija drame ostavljene žene koja u konzervativnoj sredini ispašta posljedice svog kratkotrajnog ljubavnog zanosu. Od iščezlog mladića ostade joj dijete — sin kojeg ona upravo u dramatskim okolnostima odgaja, »priprema« zapravo za glavnu dramu koju će njoj i njemu nakon skoro tri desetljeća prirediti nekad odbjegli mladić — otac što se preobrazio u bogatog Amerikanca — mladoženju pa će se drama ostavljene žene preobličiti u dramu majke koja brani čast i egzistenciju svog sina čiju djevojku želi oženiti spomenuti Amerikanac pa ako mu to uspije on će unesrećiti sina, djevojku mu, a po drugi put i definitivno majku Jelu.

Prve dvije evocirane drame — djevojke, ostavljene žene — samo su naviještene u tekstu, pa se uglavnom »dešavaju« u podtekstu i doživljaju uz pomoć fantazije.¹⁷ Treća drama — majke — prikazana je u tekstu, dešava se na sceni-scenama pa je kudikamo dostupnija ne samo fantazijskim nego i ostalim mogućnostima doživljavanja potencijalnih čitača — gledača.

U svim trima netom spomenutim dramama prikazana je dakle drama majke (žene, djevojke) Jele — glavna drama Vojnovićeva *Ekvinocija!*

Kao živ — cjelovit čovjek Jele je i sposobna da doživi — nosi — iznese svoju ljudsku dramu. Mlada-zdrava djevojka, ona je svojedobno vjerovala voljenom mladiću, pa je kasnije zbog te vjere — povjerenja ispaštala. Prezrena kao majka nezakonitog djeteta, ona je svojim životnim stavom — dugogodišnjim trudom — patnjama uspjela da se prezir preobrati u divljenje — poštovanje; postade ona tako autoritet među ženama Gruža, a osobito je voli — cijeni njen već odrastao i ugledan sin!

Takva Jele, kompleksan, potencijalno-kompletan čovjek postaje u ljudskom tj. u dramsko-dramatskom smislu još potpunija kad se, osjetivši opasnost, a u interesu humanih rješenja ponižava pred Amerikanom i moli ga — iako on toga nije dostojan — da ozakoni njihovu vezu i dade ime njihovu djetetu.¹⁸ Još je Jele u ljudskom smislu potpunija kada se ponižava i pred vlastitim sinom pa i od njega doživljava poniženje.¹⁹

S obzirom na znatno zastupljenu realističku tehniku drame, takvi su Jelini postupci životno-psihološki uvjerljivi, dramsko-dramatski opravdani. Sputana zaostalošću sredine, te vlastitim odgojem

¹⁷ O tim dramama saznajemo iz Jelina dijaloga s Nikom i Ivom! *Ekvinocijo. Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 55, str. 173—174 i 193—196.

¹⁸ *Ibidem*, str. 176.

¹⁹ *Ibidem*, str. 194—195.

»strahom božjim i sramom ljudskim« ona ni ne može reagirati drukčije nego ispašta, »tegli«, trpi, ponižava se, ali kada dogori do nokata, tj. kada život nameće drukčija rješenja, onda se ona — realistična, pobožna — pokorna žena preobražava u još realističniju majku-lavicu koja, boreći se za sreću svoga sina, u b i j a Amerikana Nika — uzročnika sinove potencijalne, a njene stvarne zlosreće!

Tim — upravo takvim neobičnim postupkom razbija Jele usvojene običaje konzervativne sredine u kojoj je odgojena, a reklo bi se i Vojnovićeva umjetnost spontano prevladava spomenute običaje kojima autor bar svjesno protivnik bio nije!

Ubojstvom Amerikana Nika Jelina je drama kulminirala, a tek njenom smrću ona je i okončana, pa čitav njezin životni slučaj onakav kakav je predočen u *Ekvinociju* jest totalna drama koja ima svoj začetak, razvitak, a uslijed Jelina neobičnog postupka, pa njezine smrti i svoju kulminaciju, dramsko-dramatsko pointiranje — kompletiranje, tj. definitivno okončanje!

*

Pa dok je Jele kao dramsko-dramatski protagonist *Ekvinocija* sposobna da doživi, nosi — iznese dramu, njezin partner Amerikan Niko, glavni antagonist drame to nije.

Taj Amerikan Niko prikazan je kao jednosmjerno formiran — oformljen čovjek koji ni prema onome što sam o sebi misli — govori, ni prema onome što — kako djeluje, a pogotovu prema onome što o njemu misle — govore drugi, ne djeluje ni ljudski ni dramsko-dramatski zaokruženo — cjelovito. Onako kako je prikazan u *Ekvinociju* on se doima kao okljaštren, polovan zapravo poslovan čovjek — prvi uspjeti lik — tip — karakter b u s i n e s s - m a n a u našoj književnosti.

I dok se Jelin lik postupno formira na liniji od pobožne djevojke — vjerne ljubavnice preko ostavljene žene — mučenice do ozlojeđene majke-lavice, dotle se lik Amerikana Nika oformljuje odmah, istodobno s njegovim prvim nastupom na sceni — bacanjem novca znatiželjnoj djeci uz sirovo-surove primjedbe!²⁰ Taj spontano brutalan nastup neposredno svjedoči o isto takvoj — bahatoj, samoživnoj osobi!

U zaista potresnom dijalogu — razračunavanju zapravo s Jelom koje je za nju krvava drama, a za njega lagahan skeč, on priznaje da ono davno u mladosti kada joj je ukrado darovano zlato i kada je pobjegao, nije bilo pošteno, nego je bilo grubo, ali on odmah opravdava i nepoštenje i grubost.

²⁰ *Ibidem*, str. 158.

Srljajući kroz život, bezobzirno se bogateći, on, kako sam reče, »nije ni imo vremena« da se bavi sitnicama, tj. nije imao vremena da postane pravi čovjek nego je samo ostao djelimičan-polovan odnosno poslovan čovjek! U razgovoru s Jelom čak kao da se i zabavlja; čudi se da je imala dijete, a kada sluti da je riječ o njegovu djetetu, nemilosrdno je pita za oca tog njihova zajedničkog djeteta! Čini to sve Amerikan Niko nekako spontano — onakav kakav je, ni ne može drukčije! »Taki je život«,²¹ veli on pravdajući se pred Jelom, ali po takvu shvaćanju života on je potpuno nesposoban saosjećati s njezinom životnom dramom, pa joj kao pravi poslovan čovjek — da bi zagladio stvar — nudi novac, a kada to kod uvrijeđene žene »ne pali«, onda se on businessman preobličuje u gangstera pa u Jelu onako spontano-ležerno uperi revolver!

Gangster je on i prema vlastitom sinu. Ne ženi on njegovu djevojku iz realno-ljudskih nego iz praktično-trgovačkih pobuda,²² a kada mu sin s voljenom djevojkom izmakne, ne preza ni od najsurovijih mjera.²³ Rukovođen načelom da treba nemilosrdno »smečiti« onoga ko ti stane na put »i poći naprijed« on u drami djeluje i kao bešćutni liferant smrti²⁴ nalik na Krležina »Velikog meštra sviju hulja« — očito realistički prethodnik tog-takva meštra.

U konzervativnoj, ali humaniziranoj atmosferi života »u malome pristaništu dubrovačkog kraja« gdje se godine 186* dešava *Ekvinocijo* neki akteri, a i likovi drame Amerikana Nika kao da ne smatraju čovjekom nego nekakvim čovjeku sličnim polutanom. Za njih on ne postoji kao individualizirana osoba nego kao stilizirana, stilistički zanimljiva pokazna, neodređena zamjenica, atavistička biološko-fiziološka fikcija!

Na glas da je stigao Amerikan Niko jedan dječak uzvikuje: »Došo je onī, onī« (152). Za ribara Pava to što je stiglo jest »... Nešto Amerikana« (158), za Iva — sina mu — stigao je: »oni stari dogon«, »ona hala«, »oni stari huncuť«! (190).

U žestokim postupcima svog sina Jele prepoznaje »divlju očevu krv«, »njegovu lupešku krv«. Te — takve krvi svjestan je i Ivo kada kapetanu Franu kaže: »To mi je kapetane od očeve krvi« (151). Svjestan je i sam Niko svoje »silovite krvi«, a i u sinu Ivu prepoznaje vlastitu »prokletu krv« (205).

²¹ I Jele kada uvjerava Iva da se okani Anice to svoje uvjeravanje potkrepljuje uzrečicom »taki je život« (90). Činjenica da se i protagonist i antagonist drame u prijelomnim momentima služe tom-takvom uzrečicom svjedoči o izrazitoj »životnosti« — realističnosti tog dramskog teksta.

²² *Ekvinocijo, Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 55, str. 168.

²³ *Ibidem*, str. 205.

²⁴ *Ibidem*, str. 168—169.

Onako beščutan, žestok i proklet Amerikan Niko pogiba nesvjestan nesrećâ — dramâ što je prouzročio! S njegova subjektivnog stajališta pogiba on »napravdiboga« nevin, sa stajališta objektivnih čitača-gledača drame ugiba on kao beščutno živinče!

Unatoč tome Amerikan Niko — upravo onakav kakav jest bitno je funkcionalan u Vojnovićevoj drami. Bez njega zapravo drame o kojoj raspravljamo bilo ne bi. On je realni »protagonist« zloslutnih »zlih dana što će doći« zloguko naviještenih u uvodnoj didaskaliji »prikaze prve«, ²⁵ on donosi nemir u malo pristanište, on je glavni uzročnik glavne tj. Jeline drame!

*

Među ostalim dramskim likovima ističe se meštar »sa škara« Ivo Ledinić, Jelin-Nikov sin kome tijekom odvijanja radnje drama-tragedija zapravo neprekidno prijeti. Kod njega, naime, tinja, pa se razgara slutnja da će mu »oni stari huncut« ugrabiti voljenu djevojku, a tu — takvu slutnju što malo po malo sazrijeva u saznanje dramatski komplicira činjenica što »oni stari huncut« nije makar ko, nego njegov rođeni otac. Nije dakle čudo što mu se takav otac zgadi, ali zgadi mu se i majka, ²⁶ pa i djevojka koja kao da je spremna poslušati svoga brutalnog oca i privoljeti ne manje brutalnom Amerikanu. Trenutno razočaran dotad obožavanom majkom, voljenom djevojkom on — u nastupu bijesa — kao da će ubiti onakvog oca, kao da će tim činom kulminirati njegova, a i Vojnovićeva drama! To se međutim ne događa, jer mu autor »pomaže« da prevlada bolje reći da izbjegne dramu. Nakon njegova zloslutnog razračunavanja s majkom koje gotovo sigurno navješćuje definitivan obračun s ocem, »autor ga izvodi« na samo poprište — u vrtlog kulminirajućeg ekvinocija, pa ga time »realistički« uvjerljivo rashlađuje, smiruje, »pomaže mu«, ne da ubije nego da prezre prezira dostojnog oca. »Pomaže« mu nadalje da pregori voljenu djevojku, ²⁷ pa Ivu ne preostaje drugo nego da prezrevši oca, pregorjevši ljubav, izmirivši se s majkom pobjegne od svega i ode u Ameriku. Izabravši tako put života Ivo je izbjegao dramu-tragediju do koje je, da je ubio oca, moglo doći. U kontekstu prethodnih zbivanja učinio je on to prilično upečatljivo i ostao bi kakav-takav dramski lik da cijelu stvar nije »pokvario« sam Vojnović koji je dotad bojažljivu, pobožnu, ocu u svemu pokornu Anicu preobrazio u odlučnu, borbenu ženu koja odjednom otkazuje poslušnost ocu, odbacuje moćnog Amerikana i pod

²⁵ *Ekvinocijo* ima četiri »prikaze« (čina). Vidi str. 145, 163, 183, 198. Između druge i treće »prikaze« jest »simfonički intermezzo« (str. 179—182).

²⁶ Vidi bilješku 19.

²⁷ *Ekvinocijo*, str. 168.

čudnim (operetskim) okolnostima bježi s voljenim čovjekom tj. s Ivom! Takvim happy-end postupkom Vojnović kao da razvodnjava, »operetski« ublažava dotad dramatičnu dramu.²⁸

*

Lik kapetana Frana Dražića u sjeni je lika Amerikanana Nika. Slika su i prilika jedan drugomu. Međusobno se dopunjuju, a sa stajališta običnih ljudi iz »malog pristaništa« o kome je riječ jedva se i razlikuju: Niko je »oni stari huncut«, a Frano »ona stara hudo-ba«. Za Nika i Frana pak ti su obični ljudi mizerija, »furda« dobra jedino za Ameriku kao radna snaga.

Nekad davno (u podtekstu drame) surov prema umrloj mu ženi, a sada (u tekstu iste drame) grub prema kćerki, kapetan Frano udavajući tu kćer za Amerikanana samo trguje kao što i on trguje s njim.²⁹ Kapetan Frano jest lik obogaćenog skorojevića-grubijana, koji i nadalje želi ostati bogat, pa makar i pod cijenu sreće vlastitog djeteta!

*

Dobro je zamišljen, ali na žalost ne i adekvatno oživotvoren lik Vlaha Slijepog — slijepca što sve vidi, pučkog trgovčića, crkvenjaka-sveznadara, pjevca-pjesnika koji bi u drami poput Kazalijeva Sve-sumnika³⁰ trebao biti suvereno iznad stvari, držati sve konce u rukama da nije onako plačljivo, upravo prizemno pobožan — jadan.

*

Spomenute »konce« očito po volji autora, a djelimično i prema realitetu dramskih zbivanja trebao je da drži lapadski parok »gospar dum Mato« koji u drami egzistira na nekoliko načina. Njegova je *Tužna Jele* ukomponirana u tekst *Ekvinocija*, 186* bio je župnik na Mihajlu pa je kao takav bitno prisutan u životu »malog pristaništa dubrovačkog primorja«, osim toga on je i stvarno, mada diskretno nazočan i u tekstu *Ekvinocija*. Do njega, njegova svećeničkog soja ne drže istina mnogo Amerikan Niko i kapetan Frano, ali inače čini se da je dum Mato u drami »posvudašnji«; s poštovanjem ga spominju, u bitnim pitanjima mu se obraćaju, Ivo i Jele također traže od njega presudne savjete! »Utječe« »gospar dum Mato« bitno

²⁸ Sklonost operetskim pa i melodramskim rješenjima i inače je povremena oznaka Vojnovićeva stvaralaštva. Vidi N. Ivanišićin, *Dubrovačke književne studije*, str. 134.

²⁹ *Ekvinocijo*, str. 168.

³⁰ Vojnović je smatrao da je A. P. Kazali »slavan pjesnik«. Vidi N. Ivanišićin, *Dubrovačke književne studije*, str. 156, 157.

i na idejnost drame zasnovane na »strahu božjem« uz prijeteće povremeno evocirane sentence »da se sve vraća — sve plaća«, »da ne plaća bog svake subote« pa da se zato ne smije činiti zlo, a u životu se mora biti skroman i s malim zadovoljan.³¹

Neke stvari »na svu sreću« odvijale su se mimo te — takve idejnosti. Dešavalo se to u životu spomenutog »malog pristaništa« — po silovitom diktatu života, a desilo se to u tekstu *Ekvinocija* — po silini Vojnovičeve spontane stvaralačke snage koja je diktirala rješenja suprotna dum Matovu učenju kojem autor svjesno bar protivan bio nije.³²

*

U *Ekvinociju* postoji nekoliko manje značajnih, ali u cjelini drame nužnih — izrazitije funkcionalnih dramskih aktera. Preuzeti su oni uglavnom iz Vodopićeve *Tužne Jele* pa »prestilizirani«! Takav je barkariol Pavo, njegova žena Kata te tipična Vodopić-vojnovičevska služavka Lucija.³³ Mare od poste je malen ali dragocjen dubrovačko-gruški medaljon, a već rekosmo da je »jedan stari mرنar« u kontekstu Vojnovičeva stvaralaštva višestruko interesantan.³⁴

Dramski postupci

Kao i u većini Vojnovičevih važnijih tekstova i u *Ekvinociju* se isprepliću — prožimlju pa međusobno dopunjuju — kompletiraju različiti stvaralački pristupi, postupci, metode — sheme! Svjedoči to o već spomenutom tipično vojnovičevskom eksperimentiranju, ali i o stvaralačkom vitalitetu autora — njegova djela koje upravo zbog toga nije moguće trajnije definirati pa smjestiti u jednoznačne profesorske kalupe.

Po svojoj vokaciji — rezultatima, sveukupnom potencijalu Vojnović jest dramski stvaralac, ali osim dramskih u mnogim njegovim tekstovima naprosto su ispremiješani različiti, u prvom redu lirski pa epski kompleksi. Također je on u osnovi moderan — modernistički umjetnik; brojni su mu tekstovi prožeti modernističkim (neoro-

³¹ Punom životne snage dvadesetsedmogodišnjem meštru Ivu dovoljno je »da ima u kućici lončić — u lončiću bedricu« i da može majku »prošetati do Grada« (str. 151—152).

³² U želji za zaradom »mladići« koje vrbuje Amerikan Niko ipak odlaze u Ameriku, stjecajem okolnosti Jele ipak ubija Nika itd.

³³ A. Haler, »Mato Vodopić«, *Tužna Jele*, Dubrovnik 1934, str. 13.

³⁴ Riječ je o »povezanosti« tog »starog mرنara« sa starim ribarom Pavom iz novele »Sirena«. Vidi N. Ivanišin, »Novelistika Iva Vojnovića«, o. c., str. 46; D. Suvín, »Geneza i struktura Vojnovičevog *Ekvinocija*«, str. 294.

mantičkim, impresionističkim, simbolističkim) senzibilitetom, ali u tim istim tekstovima mogući su, a nerijetko i postoje realistički začeci, koncepcije, fragmenti!

Spomenutu ispremiješanosť — isprepletenosť lako je uočiti u cjelovitim djelima, većim-kraćim odlomcima, pa i u pojedinim rećenicama. Ako npr. u drami *Ekvinocijo* razmotrimo dvije poćetne rećenice uvodne didaskalije:

»Mali predio dubrovaćke obale koju plaće more mirno, plavkasto, sve to tamnije u daljini. Ljubiaćstia konturi šipanskog slikovitog rata zatvaraju napola zadnju crtu obzorja, dok se na lijevu stranu nebo razlijeva u pućinu.« (145)

onda ćemo lako uoćiti da je njima doćaran lik jednog odrećenog dubrovaćkog morskog pejzaža. Prva bi rećenica mogla biti realistićka. Druga ne! Ne samo zbog toga što je »zadnju crtu obzorja«, »razlijevanje neba u pućinu« teško realno uoćiti — realistićki izraziti nego i zbog toga što fiksiranje »ljubiaćstiah kontura« samo po sebi svjedoći ne o realistićkom nego o modernistićkom senzibilitetu!

Ćitiramo li npr. zadnju rećenicu spomenute didaskalije:

»Cijeli kraj diše tihim i sjetnim dahom naše melanholićne prirode, kad je i nebo nekako zastrto slutnjom zlih dana što će doći« (145),

onda bismo je u cjelini nazvali romantićko-modernistićkom. Prvi je njen dio romantićki, a drugi modernistićki. Ili, prvi je njen dio romantićko-lirski zbog »tihog sjetnog daha... melanholićne prirode...«, a drugi je dio modernistićko-dramatski zbog »slutnje zlih dana što će doći«.

Slijedeći odlomak »pojave desete« iz »prikaze druge« *Ekvinocija*

NIKO (približujući se polako, a motreći je neprestano): Bože! Kako vi žene brzo trunete! — Āe su one rumene jabuke? — Nijesam li ti sto puta reko: ako te ugrizem! — Pak one kose! — A tvoj struk! — »Tanka Jele vilovita« hal ha! — pjevali smo ti ispod funjestara... Āe je, Āe je sve to?! — (174)

... u samom je »pristupu« realistićki; Niko se naime par excellence realistićki »približava« te »neprestano motri«. Dijelovi su tog odlomka i naturalistićki: »Bože! Kako vi žene brzo trunete...«, »... ako te ugrizem«; pa i neoromantićki potencijalno modernistićki: »... Āe su one rumene jabuke«, »pak one kose... A tvoj struk!«, »Tanka Jele vilovita... pjevali smo« itd.

Navedeni tekst u cijelosti za Jelu je gorka drama, a za Nika skeć (evito), zabavljanje koje samo potencira otprije postojeću dramatsku napetosť što je izmeću Nika i Jele uoćavaju i prate ćitaćigledaći drame.

Ovakvim tekstom npr.:

NIKO (s prirodnom brutalnošću): Da i pravo rečem — ne! A nijesam ni imo vremena. Prvijeh sam se godišta pužo kako crv i živio od mrvica što su drugjem ispadale. Malo-pomalo podigo sam se i počeo sam čučet sve žudnje onijeh odrlija i hajduka novoga svijeta. Dvadeset sam se godišta bio s lupežima gorijem od mene, dokle nijesam zasio na gomilu zlata. Ne pitaj me Jele, koliko sam ih privallo po putu, koliko sam ih osiromašio i — ubio. Duše mi...« (175)

okarakteriziran je Amerikan Niko. Učinjeno je to »na preskočice« dramskom, epskom, pa opet dramskom tehnikom.

Ovako sintetizirano dramskom:

»Da i pravo rečem — ne! A nijesam ni imo vremena... Ne pitaj me Jele, koliko sam ih privallo po putu, koliko sam ih osiromašio i — ubio. Duše mi...!«

A ovako epskom:

»Prvijeh sam se godišta pužo kako crv i živio od mrvica što su drugjem ispadale. Malo-pomalo podigo sam se i počeo sam čučet sve žudnje onijeh odrlija i hajduka novoga svijeta. Dvadeset sam se godišta bio s lupežima gorijem od mene dokle nijesam zasio na gomilu zlata...«

Kada kapetan Frano u svom najznačajnijem monologu³⁵ kune »prokleti dažd«, kada kaže da »sa ženama valja kako s mazgom. Neće — a ti udri«, kada u očima svoje kćerke nazire »isti pogled« umrle mu od njegov mučene žene, onda on ne djeluje samo kao »čoškast« naturalistički »mazgov«, jer dažd o kome je riječ nije samo interesantan po tome što kapetanu Franu »neda da izide«, taj dažd naime kao prethodnik-pratilac galopirajućeg ekvinočija ima izrazitu stilističku funkciju, kao i ezoterički (modernistički) pogled pokojne žene koji kao da lirski »smekšava« tvrdog kapetana Frana — pred tim pogledom on se zamislio — zadrhtao. U odnosu prema *Ekvinočiju* predhodećoj *Ksanti* taj pogled ima izrazitu genetsko-kompozicijsku funkciju.³⁶

Pa iako se u Vojnovičevoj drami često miješaju stilski pristupi, postupci, metode, funkcije, iako ih je onako ispremiješane najlakše uočiti, ipak ih je moguće, a zbog svrsishodnosti ovog raspravljanja valja i poželjno razdvajati — razlučivati!

³⁵ *Ekvinočije*, str. 164—165.

³⁶ Kao i kapetan Frano i Ivo Dubović iz *Ksante* je »morio« i umorio svoju ženu. Na Mihajlu Pero Ivov sin gleda majčin grob, a fiktivno »gleda« i ona njega. Vidi D. Suvini, »Geneza i struktura Vojnovičevog *Ekvinočija*«, *Rad JAZU*, str. 365.

U *Ekvinociju* postoje tri osnovna dramska postupka: lirski — pretežno romantički; epski — uglavnom realistički; dramski — također realistički ali u dovoljnoj mjeri i modernistički. Sva su tri postupka u funkciji izgradnje drame, njezinih likova — situacija, onih — onakvih kakvi su u Vojnovićevu tekstu oživotvoreni!

*

U *Ekvinociju* postoji lirika u doslovnom značenju te riječi; u liku pojedinih stihova, distihova, kvartina. Riječ je tu o lirskim kolendama što su ih nekad »ispod nekijeh funjestara« pjevali Niko i Vlaho Slijepi, zatim o pretežno folklornim uzdasima, napjevima, podoknicama, rugalicama što ih tu u tekstu — pred čitačem, ili na sceni — pred gledačem drame recitira (ili pjeva) Vlaho Slijepi³⁷ koji zajedno s »mrnarima« što pjevaju od »veselja i žalosti«³⁸ pojačava osebujnu lirsku, muzičku — u tom okviru i folklorno-pučku dimenziju drame.

Značajniji od lirike jest kompleks lirskog što prožimlje pojedini — cjelinu drame, dajući joj specifično lirski timbar!

Premda tokom cijele drame mladim zaljubljenicima Ivu — Anici prijeti dramatski raskid, njihov je odnos kao takav lirski; on joj kriomice šalje ljubavnu tj. lirsko pismo, poklanja joj miholjice što su u ovom i u svim ostalim Vojnovićevim tekstima — kontekstima naglašeno lirske.³⁹ Na Iva-Anicu odnosi se evo ovakva u pravi čas izrečena lirska poenta:

»Eto — i ljubav je došla!« (155)

Lirska prisjećanja — u s p o m e n e daju poseban čar cijeloj drami. Kada Niko po prvi put dođe u doticaj s još uvijek neprepoznatim sinom, taj ga sin »na nekog spominje«, kad Niko nakon trideset godina ugleda Vlaha Slijepog »spomenu se zaboravljenijeh stvari«; istome tom Niku — oči u oči s Jelom »daleka je u s p o m e n a oživjela«. Umjesto glagola »sjećati se« koji sam po sebi sugerira uspomena, u *Ekvinociju* je primjenjen uspomenom — nama bremenitiji glagol »s p o m i n j a t i s e«, pa se tako u dalekoj Americi mnogi »spominju Vlaho Slijepog«, Niko upozorava Frana da se »spomene običaja ostalih Dubrovčana«, a Frano njega da se »spomene Vlaha Penda; »Jele!... spomeni se boga«, uporni bogomoljac Vlaho Slijepi veli Jeli (196). Kada se Niko prisjetio — »spomenuo« onog davnog doba kada je u »bijelim gruškim noćima« ljubio lijepu Jelicu, onda je takva očito lirska u s p o m e n a potakla njega »nelirskog« Amerikanu na ovakav lirski uzdah:

³⁷ *Ekvinocijo*, str. 155, 156, 183, 184, 185.

³⁸ Očito »lirskog« veselja i žalosti.

³⁹ N. I v a n i š i n, »Lapadski soneti Iva Vojnovića«, str. 71—72.

»Bila je jedanput djevojčica« (174)

Već napomenusmo da uspomena na prerano umrlu ženu drma cijelim bićem kapetana Frana, pa sama ta činjenica što su Niko i Frano sposobni da dožive — ožive lirske uspomenene kompletira njihova bića i bar na časak čini ih nekako bliskijim — humanijim.⁴⁰

Potencijalni čitač — gledač drame može — mora drukčije od njih doživjeti te uspomenene. Uz pomoć njihovu on je u prilici da na svoj način rekonstruira sve ono lijepo-lirsko što se između Jele-Nika zbivalo ispod — iza »nekijeh funjestara« u davnim gruškim noćima, također i ono što se moglo zbivati između Frana i umrle mu žene koja ga živim (lirskim) očima njegove-njezine Anice povremeno »gleda«.

I nakon pročitano — odgledano *Ekvinocija* ne preostaje nego u s p o m e n a — u njoj spoznaja da je ta drama djelomično bar sazdana od »probuđenih«, »oživjelih« uspomena.⁴¹

*

U veoma širokom rasponu postoji u drami epika, a uz nju kompleks epskog na relaciji od tzv. epskih začetaka — indicija preko epskih fragmenata u tekstu — podtekstu do izrazito epskih karakterizacija likova drame, situacija u drami.

Evo nekih od spomenutih začetaka-indicija: Amerikana Nika naime muče »neke pripovijesti«, njegovu je sinu Ivu Amerikan-povratnik »pripovidio kako je dobio dinare«; u zaista originalnom »simfoničkom intermezzu« sam orkestar je u funkciji pripovijedanja tj. pričanja (179).

Na početku »prikaze treće« započeta je priča o tome što se sve dešava »kad ti u Cavtatu dadu kafu: ...« (184) U »pojavi trećoj« te iste »prikaze treće« meštar Ivo ovako majci Jeli prepričava san: »Snijevo sam da smo na brodu ... Bilo mi je kako da vijadamo zajedno ... Najedanput ...« (188) Sjetivši se u razgovoru s Jelom davne njihove ljubavi, Amerikan Niko kao da sugerira i otpočinje prepričavanje cijele drame:

»Bila je jedanput djevojčica ...«

U spomenutoj epski obilježenoj »prikazi trećoj« inscenirano je i žarište epsko, »dušu dalo« za epske ugođaje — pričanja, prepričavanja!

⁴⁰ I Amerikan Niko je pokatkad lirski mekan; u njegovim godinama on se »nažudio videt ove naše jadne zemlje«, a pod stare dane vratit će se iz Amerike da počine »usred ovijeh maslina i da sadi kupus« (str. 167, 168).

⁴¹ Pri susretu s Jelom Niku »kao da je daleka uspomena oživjela« (174). Jeli je molitva briznula iz »probuđenih uspomena« (197).

Evo ga!

»Svi sjede okolo trpeze ili blizu komina. Kata plete bječvu, a Mare od poste prede kudelju. Na kominu plainsa oganj ispod kačulića, a do žerave grije se ibrik. Na trpezi gori lukjerner. Noć je. Čuje se katkad tutnjava daleke oluje...« (183).

U takvoj epski zaista poželjnoj atmosferi Vlaho Slijepi priča okupljenijem ženama o tome »što se dogodilo s jadnijem kraljom od Granate«:

»Eh, da znaš! — Najprije ti mu je prinčipesa Marzantina dala žuti cvijet...« (184).

U toj istoj atmosferi čitač-gledač drame može da rekonstruira pa da epski ovako-onako varira mornarske priče: Pava Barkariola koji je »tri dana i tri noći plivo«, jer mu je brod kod Matapana potonuo; »prvog mornara« koji je »pet puta vidio smrt u Očeānu Indijānōm«; »drugog mornara« koji je »molio boga da ga more proguta« jer ga je »šesnes' dana i šesnes' noći nosio čiklon od Inglitere do Azorā«. U tekstu *Ekvinocija* sugerirane su i stvarne, sažete uz to tragične priče: o sirotju djeći kojoj je »otac umro, a majka u ošpedalu«, ⁴² o Vlahu Pendu iz Šumeta koga su »25 aprila našli u S. Jose — mrtva!« (170).

Epskim kompleksom koji je nerijetko sinonim za »prozno«, »realistično« prožete su cjeline opširnih uvodnih didaskalija u »prikazi drugoj« gdje se prikazuje »saloča u Franovoj kući« i u »prikazi trećoj« gdje je insceniran »komin u kući Jelinoj«.

Kulminaciji Jeline drame prethodi epski koncipirano njezino dramatsko objašnjenje sa sinom. Da bi spriječila »dramu« ona sinu p r i č a po nju i po njega dramatsku p r i č u o tome kako je to bilo s njegovim ocem!

Evo »epskih« fragmenata te priče:

»On je bio mlad i lijep... Jedan put donio mi prsten i reko mi... One je noći on osto samnom... Sve sam nešto čekala i strašila se... I došo je čas kad mi ribar donese njegovu knjigu... Uto si ti zakuco u utrobi mojoj... Kad sam ozdravila prodala sam kućicu pošla u Konavle, bježala kako živina da me niko ne vidi... Bila je noć ekvinocija — kako danas, kad sam poslušala paroka i pribjegli u ovaj naš mali skriveni porat...« (195).

Kulminaciji karakterizacije Amerikana Nika prethodi ovakva »par excellence« epske priča:

⁴² *Ekvinocijo*, str. 147.

»Prvijeh sam se godišta pužo kako crv i živio od mrvica što su drugijem ispadale. Malo-pomalo podigo sam se i počeo sam čučet sve žudnije onijeh odrlija i hajduka novog svijeta. Dvadeset sam se godišta bio s lupežima gorijem od mene, dokle nijesam zasio na gomilu zlata...« (175).

Epsko rekonstruiranje cijelog *Ekvinocija* moglo bi otpočeti klasično-epski, ovako:

»Bila je jedanput djevojčica.«

»Između« te djevojčice koja je voljela mladog Gružanina Nika i ostarjele mučenice koja je poslije trideset godina ubila toga istog sad već Amerikanca Nika, »smjestila se« Vojnovićeva drama zvana *Ekvinocijo*.

*

U njezinu tekstu što je zamišljen — stvaran — oživotvoren kao drama najfunkcionalniji su naravno dramski postupci. Moglo bi se reći **realistički**⁴³ dramski postupci, jer sve ono što je u drami prikazano iz života »malog pristaništa dubrovačkog primorja godine 186*«, moglo se u realnosti tog-takva života desiti, pa se kao takvo moglo u odgovarajućoj — realističkoj dramskoj formi — shemi uobličiti — izraziti! U znatnoj mjeri zaista u *Ekvinociju* su realistički uobličeni, zaplet-kulminacija-rasplet drame! Evo realističkog dramsko-dramatskog fragmента iz ključne kulminacione dramske faze:

GLAS: Meštire Ivo! —

IVO: Čuješ li? zovu me. — Žene je strah, a ne mene.

JELE: Ti nećeš iziti.

IVO: Zašto ga braniš?

JELE: Jer si mu sin! (194)

A evo realističkog dramski — običnog fragmента iz tzv. predkulminacione faze drame:

IVO: Dobro ti je vino majkol.

JELE: Kako ne bi? Pravi »dingač«. Donio ga Miho Stahurielo iz Rata (189).

I glavni siže drame pretežno je realistički doživljen — uobličeni! Taj siže jest more: život uz more, morske oluje, pomorci, gradnja brodova, brodovi, njihovi dolasci-dočeci-ispraćaji, brodolomi. Treba odmah istaći da u drami nije prikazano idilično nego surovo — d r a -

⁴³ Realizam drame uočavaju, naravno, autori novijih značajnijih radnji o *Ekvinociju*: M. Matković, »Hrvatska drama 19 stoljeća«, *Drama i problemi drame*, Zagreb 1949, str. 401—409; V. Pavletić, *Drama Iva Vojnovića*, Zagreb 1962; D. Suvini u navedenoj radnji veli da »okvir i osnovu *Ekvinocija* čini veristički i dramski svijet« (str. 258). Pretežnu realističnost drame uočava i R. V. Jovanović u knjizi *Ivo Vojnović*, Beograd 1974, str. 171—201.

m a t s k i o k r u t n o more: »Kruh pomorski ima sedam kora«, »Valja noćas molit za pomorce«, »Valja užec svijeće za pomorce«, »Jadni pomorci«, »Bit će mrtvijen pomoraca«, — to je kao neki elegički refren-memento što proniče-prožima cijelu dramu. Upravo surovo — okrutno more kao da je ušlo u krv, a time i u jezik likova — aktera drame: »Svi smo mi utopljenici« — veli Pavo barkariol; meštru Ivu je »oca odnijelo more kako i drugijem«; Jelu muči tuga »za onijem što joj je more proždrla«, ona je »štica razbijena broda«. More »proždire sve«, more, »morina« prijeti da »svijeh odnese«, zarobljenike mora — pomorce »vihar nosi, a majke oplakuju«!

Svakodnevni jezik naprosto je inspiriran morem: »Ne čuješ li Jele kako more buči« — zapitkuje Vlaho Slijepi. Mare od poste korača kao »prazna barka« kojoj je »vjetar u krmu«, a barkariol Pavo »puše kako dolfin«.

Spomenuta idejnost drame sazdana i na kontrastiranju »dobri«, dobrostivi pučani — »zločesti«, brutalni skorojevići (Niko, Frano) također je realistička. Autorov blagonaklon stav prema pučanima, prezriv prema skorojevićima s pozicija neke imaginarne »gosparske slobode« i ne može — kada je riječ o Vojnoviću — biti nego realistički!

Idejnost drame izrazito je obilježena religijsko-biblijskim kompleksom pa se u različnim kontekstima nerijetko spominju: bog, vrag, raj, pakao, grijeh, križ, raspeće, »strah božji«, »sud božji«. Jedanput se spominje »muka Gospodinova«, a Jele jedanput moli pravu pravcatu molitvu.⁴⁴ Ne bi se moglo reći da biblijski kompleks, izrazit stilistički znamen *Ekvinocija*, nije realistički. »Pobrinuo se za to« spominjani »gospar dum Mato« koji je u bar trostrukom liku prisutan u drami: u »glavi autora«, u zbilji Gružica 186*, u tekstu o kojem raspravljamo!

*

More, glavni siže drame ipak nije u potpunosti realistički koncipirano — uobličeno, pa prema tome ni sama drama nije u potpunosti realistička. More je u drami »ofarban« neobičnom crnom bojom pa kao takvo tj. kao »crno more« ima i neobične prividno bar nerealne funkcije.

U presudnom, kulminacionom momentu, kada meštar Ivo pod dramatskim okolnostima saznaje ko mu je otac, on »čuje more« kako ga »doziva«, spoznaje da je u moru spas, da će ono »očistiti vas ovi gad«, njemu donijeti spasenje, a drami razrješenje-izlaz.⁴⁵

Uz more je vezana glavna u svojoj osnovi moderna koncepcija drame:

⁴⁴ *Ekvinocijo*, str. 197.

⁴⁵ *Ibidem*, str. 196.

»Iz uzburkanijeh morskijeh ponora diže se j auk mukotr p ne prirode, vrisak nijemijeh stvari...« (180)

»J auk mukotr p ne prirode« tj. ekvinocijalna oluja⁴⁶ kao neminovno udesni galopirajuć i ritam što ima svoj začetak — razvoj — kulminaciju — utihnuće, naprosto prožimlje fragmente i cjelinu drame dajući joj pored ostalog i specifičnu muzičku dimenziju. Kao da taj galopirajuć i ekvinocij sadrži neku svoju posebnu: andante — crescendo — furioso pa nanovo andante ritmičku skal u, kao da upravo takva »skala« korespondira sa sličnim ritmovima u dušama likova — aktera drame!

Iako zloslutni »stari mrnar« odmah pri početku drame tvrdi da se radi o ozbiljnoj tj. o ekvinocijalnoj nepogodi, ostali likovi — akteri drame kao da ne slute neposrednu blizinu dolazeće oluje! S početka je to samo »kurenat«, spoznaja da se tek »spravlja fortuna«, kao da se nešto »čuje u daljini«, kao da »nešto ječi«, kao da se u zraku osjeća »dah oluje«, a katkad se zaista i čuje »tutnjava daleke oluje«! Malo-pomalo ta oluja nailazi galopirajuće neugodno-neumitno.

Najprije Jele koja kao i »mrnari« čuje izdaleka ekvinocijo« »zgražajući se« konstatira:

»Ekvinocijo je opet tu« (157).

»Svi oblaci, sve bure sa četiri strane svijeta letu na nas« (186).

»Vjetar ječi i drma prozorom« pa mornari jedva dopijevaju započeli uobičajeno nadmetanje o tome da li se to radi o »skontraduri od pulenta« ili »šijunadi od maestrala«, jer je ekvinocijo zaista tu u liku buke, grmljave, orljave, treske, vjetra, kiše, sijevanja! Pa prije nego li će uporedo s kulminacijom Jelina-Ivova razračunavanja biti fiksirana i kulminacija ekvinocija,⁴⁷ on će u furioznom tempu nadoći kao: »tempòrò«, »vjetar«, »dažd«, »zlà godina«, »divlja oluja«, »urnebes mora, vjetra, bljeska, grmljavine«, »brijeme za sud božji«!

Nakon što se Ivo izložio razbješnjelostihiji koja je rashladila, smirila njegovu pobješnjelu strast, kad se onako smiren — izmoren vratio k majci, i oluja je otpočela da jenjava, »da se gubi u daljini«, »da šumi udaljeno zadušeno«. Pa kad se ekvinocijo smirilo dotad zaista »okrutno more« preobrazilo se bar na časak u »malahitnu pučinu«.⁴⁸

⁴⁶ U navedenom djelu D. Suvina postoji poglavlje »Simbol usudnog Ekvinocija«, str. 291—304.

⁴⁷ Ekvinocijo, str. 196.

⁴⁸ Ibidem, str. 198.

Još je jedan ritam ukomponiran u ritmove ekvinocija u prirodi — u dušama ljudi! Istovremeno s eskaliranjem galopirajućeg ekvinocija »eskalira« i kiša što neprekidno pada, pa sveukupnom zbivanju dodaje posebnu šumnu tmurnu nijansu! »Daždi gospodar daždi«, »I ovi prokleti dažd«, »... ovoga prokletoga dažda!« Veoma efektno humaniziran dažd, jer djevojački smiješak nakon suzâ djeluje »kako sunce u daždu« (166).

Ispremiješavši tako ritmove drame u prirodi s ritmovima ljudskih drama:

»— Ekvinocijo! Ekvinocijo — Na nebu, na zemlji, u moru, u dušama — svuda! Ekvinocijo! Ekvinocijo!« (182).

Vojnović je u svoju dramu ukomponirao ješ nešto što je bar prividno iznad — izvan i prirode i ljudi. Time je on, čini se, okončao — izgotovio, moglo bi se reći, modernizirao svoju dramu pa je tako-takvu moderniziranu pustio u svijet. To nešto jesu zloguke slutnje, »čini«, pričine, prikaze-sablasti. Drama je otpočela artističko-mističnom »slutnjom zlih dana što će doći«, a »smjestila se« između folklorno-mističke gatalice o »crnoj kokoši što je počela kukurijekat« (164) i isto takve žalopojke o majkama što »predu crnu vunu« (197). I inače crna boja dominira u drami: »a suton je sve to crnji u crnilu«, »sve je tako crno...«, »ono nešto crno«, »crna Jele«, »crno more«, »crni sanduk«, »crni vjetar«, itd. Drama upravo vrvi od zgodâ, zbivanjâ, pojavâ što asociraju nešto teško — crno — čemerno: »proketo nebo«, »mrtva zemlja«, »mrtvi mornari«, »jadni pomorci«, »grubi sni«, sablasna vlastela.

Pojavivši se iznebuha u »malom pristaništu« dubrovačkog kraja, Amerikan Niko ovako rezonira:

»Tu okolo mene — sve je tako staro, crno i gnjilo...« (171).

Protagonist drame Jele ovako je oslikana:

»... uspravljena, crna, nepomična na vihru, gubi joj se prikaza u sveopćem ništavilu« (180).

Čini se čak da je Amerikan Niko samo prividno onako tvrd — neranjiv! Od početka pa do okončanja drame njega progone sablasti! Dočarao ih je Vojnović specifičnom upotrebom pokaznih i neodređenih zamjenica, dodijelivši im posebnu stilističku funkciju istijestivši pri tom iz njih kvalitete koji bi se mogao nazvati umjetničkim. Te — upravo takve stilistički, potencijalno-umjetnički funkcionalne pokazne i neodređene zamjenice bitno upotpunjuju lik Amerikanika Nika, također bitno kvalitetno kompletiraju dramu!

«Ovako Niko, sluteći nesreću, tj. dolazeću dramu, razgovara s Anicom:

»Ne — ti ne razumiješ kako me ubija ova tmica — ova njena čeljad — ove molitve... To je sve kako otrov... Sve to u meni budi neke stare pripovijesti... Čini mi se da me neko prati, da neko trči zamnom ..

To je ovo mrko nebo ovi daž', to je ovo more« (172).

Upozorava Niko Anicu na »ono nešto crno, tužno, što je muči u snu...«; osjeća on da »sa svijeh strana viri nešto strahovito« (172). Kada Ivu neko nepravdu učini, onda mu se »nešto zavrti u moždanima«, a Jele »puna strahovitih slutnja »sve je nešto čekala i strašila se!« (195).

U jednoj od kulminantnih faza drame, nakon što je saznao ko je to Jele i što ona od njega zahtijeva, Amerikan Niko »daveći se u gnjevu i jedu« ovako reagira:

»To je, to je ono što me odavno slijedi To je imalo niknut iz ovojga prokletoga neba — iz ove mrtve zemlje!« (177).

Napomenimo pri ovoj zgodbi da Jele otpočinje prepoznavati Nika ne po njegovu obličju što je vidjela, nego po njegovu glasu koji je čula!

»Oh! ti glas... ti glas!« (161),

pa i to raspoznavanje po glasu u tekstu *Ekvinocija*, pogotovo u kontekstu ostalog stvaralaštva, ima specifično vojnovićevsku »sablasnu« funkciju!⁴⁹

*

Vojnović je svoju dramu stvarao kada je bio u naponu psihofizičke i stvaralačke snage, pa kada se tome nadoda poželjna nabrazba, dostatno životno i literarno iskustvo, moglo bi se konstatirati da su u toj drami koncentrirani mnogi višestruko ispremiješani pa u poželjnom dramsko-dramatskom liku kondenzirani životni intenziteti! Profesionalnim jezikom bi se reklo da je u drami zaista preveć raznoraznih: postupakā, stilovā, utjecajā, poticajā, kompleksā, usmjerenjā, formulacijā, formacijā, funkcijā.

U njoj su sažete: romantičke uspomene, folklorni napjevi, biblijske legende, realistički opisi, naturalističke grubosti, simbolistički ekvinocij, eksperimentalni »sinifonički intermezzo«, modernističke »sablasti«, ekspresionistički »vrisak nijemijeh stvari!«⁵⁰ Nadodamo

⁴⁹ Kao npr. u trećem činu *Trilogije* »Na taraci« kada slijepa gospođa Mare zamjenjuje »glasove« Konavljana Vuka i gospara Lukše.

⁵⁰ »Vrisak nijemijeh stvari« spominje se u »Simfoničkom intermezzu«, str. 180. Upečatljivu interpretaciju »Simfoničkog intermezza« dao je R. V. Jovanović, o. c., str. 197—200.

li tome obaveznu dubrovačku zbilju-tradiciju, pa erudiciju — u ovom slučaju Ibsena, te muzički senzibilitet na liniji Wagner-Mascagni,⁵¹ i sve one »specifične drame« što ih spomenusmo na početku rasprave, onda bismo zaista mogli zaključiti da je Vojnović stvorio izuzetno kvalitetnu dramu — najkvalitetniju u našoj književnosti cijelog jednog tj. devetnaestog stoljeća.

Stvarajući je on je spontanom umjetničkom snagom mnogo toga usvojio, mnogo čime ovladao, mnogo toga prevladao!

Nije međutim mogao prevladati »sebe sama« ni u individualnom — psihofiziološkom ni u socijalnom — idejno-ideološkom smislu! Glavni junak njegove drame nije mladić kome grabe voljenu djevojku — što bi bilo normalno, nego majka koja trpi zbog sinove nesreće, što bi moglo biti manje normalno. Glavni arbitar nakon odigrane drame nije spontano stvaralaštvo nego »svjesni« »gospodar Mato«, glavna idejnost nije liberalno-gradanska, nego konzervativno-gradanska.

Redatelji drame na sreću lako prevladavaju »poteškoće« koje im je priredio autor *Ekvinocija*, pa njegova drama unatoč njima intenzivno živi na pozornicama Jugoslavije, a i van njezinih granica evo već više od osamdeset godina.

Dragocjen vid njezina življenja jest i onaj u tekstovima Miroslava Krležje. Već rekosmo da Amerikan Niko prethodi »Velikom meštru sviju hulja«,⁵² ali i spominjana stilistička funkcionalnost pokaznih, neodređenih zamjenica moglo bi se reći da prethodi sličnom još valjda izrazitijem fenomenu u Krležinoj literaturi.⁵³

Nije to malo kad se utvrdi da jedna drama intenzivno živi više od osamdeset godina, kao što nije malo kad se kaže da Vojnović bar u nečem prethodi Krleži!

Poživjet će ta drama čini se i u budućnosti, a to što u ponečem predskazuje Krležju, veliki joj je kompliment!

⁵¹ Razređuje to D. Suvin u spomenutoj radnji!

⁵² Uočio je i D. Suvin u spomenutoj radnji.

⁵³ To je valjda ono »nešto retorike« što Krležja u poznatom govoru osječkim maturantima »priznaje« da je preuzeo od Vojnovića.

Nikola Ivanišin: PERSONNAGES ET PROCÉDÉS DRAMATIQUES DANS
»L'EQUINOXE« DE IVO VOJNOVIĆ

Résumé

L'étude »Personnages et procédés dramatiques dans *L'Equinoxe* de Ivo Vojnović« est issue de travaux déjà publiés — voir note II — sur le même écrivain. Dans la partie d'introduction, l'auteur de cette étude relève certaines contradictions caractéristiques sur Vojnović et son oeuvre, puis il expose les conditions fondamentales pour une interprétation du drame *L'Equinoxe*.

Dans le chapitre »Personnages dramatiques«, l'auteur nous présente les personnages principaux du drame, ainsi que d'autres protagonistes, nombreux et remarquables. Dans le chapitre »Procédés dramatiques«, il constate, en l'illustrant par des citations choisies, le mélange des procédés et des styles. Il démontre ensuite qu'il s'agit dans le fond d'un drame réaliste, tout en faisant remarquer la présence de traits spécifiques du modernisme — néo-romantiques, symbolistes — de motifs fantomatiques ainsi que de fonctions stylistiques des pronoms démonstratifs et des indéfinis.

Dans la partie finale de cette étude, il est dit que le drame *L'Equinoxe* s'avère très complexe et riche sur le plan dramatique, et qu'il représente de ce fait une oeuvre des plus importantes dans la littérature croate du XIXe siècle. Depuis 80 ans, ce drame est donné dans les théâtres de Yougoslavie et à l'étranger.

M. Krleža a dit autrefois qu'il avait emprunté »ce quelque chose de rhétorique« à Vojnović pour l'élaboration de ses propres pièces; on peut penser à bon droit qu'il faisait allusion justement à *L'Equinoxe*. Un compliment, en effet, pour ce drame de Vojnović.